

Válka o minulost

Daniel Kaiser

Těsně před uzavřením volebních místností uvažoval v Lidovém domě Jiří Dienstbier: Jestli spolu s komunisty dostaneme přes padesát procent, jsem v klidu. V tu chvíli jsme silní jako nikdo. VARIANTA S KOMUNISTY SICE NEDOPADLA, přesto některé projekty, jež k ní měly vést, dál žijí vlastním životem. Především boj o archívy Státní bezpečnosti.

PŘI ZBĚŽNÉM POHLEDU se Ústav pro studium totalitních režimů musí jevit jako továrna na zlou krev. Tak třeba přezíravost, s jakou se správní rada ústavu chová ke své nejstarší člence, Naděždě Kavalírové. Minulý týden vyšlo najevo, že 9. října rada rokovala s vedením ústavu, jen předsedkyni Konfederace politických vězňů prostě nikdo nedal vědět.

Když to prasklo, dočkali jsme se od členů rady školáckých výmluv: zrovinka jsem měl cestu do ústavu, kolega náhodou taky, ten třetí jakbysmet, a když se tam objevil i čtvrtý, rovnou jsme zašli za ředitelkou. Pamětníkům to může připomenout dávné časy, kdy se před plenární schůzi nejprve scházela stranická buňka, partgrupa, aby si kluci mezi sebou sladili noty. Současná rada samozřejmě odráží převahu levice v Senátu a Kavalírová v ní zůstává jako památka na Senát pravicový.

Že ale devadesátiletou dámu takhle postaví mimo hru, ukazuje, že tady už někdo nemá trpělivost s vysvětlováním. Nezahálí ani druhá strana barikády. Začátkem tohoto týdne odeslala vedení a politikům petici, v níž 63 signatářů, tedy více než polovina zaměstnanců, protestuje proti záměru vyvést z ústavu odbor informatiky a digitalizace.

Odbor má podle plánů rady skončit v Archivu bezpečnostních složek (ABS), který je sice podřízen řediteli ÚSTR, ale jinak organizačně samostatný a hlavně - nezaměstnává kverulanty. Kdyby například, nedej bože, padlo rozhodnutí, že archívy se zavřou, ABS je jako místo činu příhodnější. Na rozdíl od mediálně propíraného ÚSTR na něj v podstatě není vidět.

Prozatímní ředitelka Pavla Foglová, která čelí prudké kritice už od svého nástupu v dubnu, ji dosud bagatelizovala s tím, že Nezávislé odborové sdružení, jež stojí v čele odboje, má minimum členů (neoficiálně necelých třicet), že tedy proti ní stojí ukřičení generálové bez vojska. To už teď po masově podepsané petici tvrdit nepůjde. Hlavně ale nadále neobstojí výklad, že neklid v ÚSTR je jen běžný mocenský souboj dvou skupin, z nichž jedna ho zakládala a druhá ho teď chce přebírat. Téma petice se dotýká podstaty věci, jíž je boj o archívy represivního aparátu zpřed listopadu 1989, a o to, jak rychle a v jakém rozsahu je zpřístupňovat laické veřejnosti.

NERUŠIT, POSTPROCESSINGUJEME

Když na jaře odvolávali ředitele Daniela Hermana, kromě chaotičnosti při skenování tvořila stěžejní bod obžaloby právě údajná nepřístupnost archiválií. Znělo to až neskutečně: Nedostatečné tempo digitalizace tu Hermanovi vyčítají i radní, kteří léta, kdy se nezpřístupňovalo nic, mlčeli a pak se ještě stavěli proti vzniku ÚSTR. Radní, jejichž politickým patronem byla většinou sociální demokracie. A té se zájem na urychlení digitalizace nedal věřit už vůbec. Vždycky když se v minulých dvaceti letech posouvaly hranice poznání materiálů StB, bylo to za vlády pravice, zatímco když vládla ČSSD, fronta se zastavila. Na pozadí těchto historických zkušeností jsou obavy petentů, že přesun digitalizace do ABS povede k ochromení, pochopitelné. Pro ztrátu rychlosti existují i další indicie. Šéfk a rady ÚSTR Emilie Benešová je dlouholetá archivářka v Národním archívu. Když v létě zaměstnanec ústavu a známý historik Petr Blažek po Národním archívu (NA) žádal, aby mu pro badatelské účely poskytl zdigitalizovanou část kartotéky členů KSČ, dostal odpověď, že zdigitalizovaný fond vydají z ruky, teprve až (svým hlemýždím tempem) naskenují všechno. Pokud by Blažek na své žádosti trval i nadále, naučtují mu podle platného sazebníku 25 korun za stránku. To by při počtu necelých sto tisíc naskenovaných členských karet dělalo 4,86 miliónu korun.

Blažka odpověď šokovala. Vždyť jediný dodatečný náklad, který by Národnímu archívu zapříčinil, by byla hodnota disků, na něž by mu požadovaný soubor vypálili.

Druhý argument pro zamítnutí žádosti zněl: NA nechce zpřístupňovat naskenované fondy, dokud u nich archiváři neprovedli tzv. postprocessing, čímž se myslí především kontrola kvality snímků. Takže kvalita jde před kvantitou, tedy rychlostí. A pokud jsme perfekcionista, s kvalitou taky nemusíme být spokojeni nikdy.

ÚSTR na to až donedávna šel opačně. Každému badateli stačilo vyplnit jednoduchou žádost a do tří týdnů obdržel disk s vypáleným svazkem. Operace ho stála dvacet korun za jedno CD. Ale od července letošního roku si i ÚSTR za každou digitalizovanou stránku účtuje 25 korun. Typický svazek StB má přitom ne desítky, ale stovky stran, takže to není levná záležitost.

Věre Foglové se formálně dodržuje zákon včetně vyhlášky se sazebníkem a zájmy badatelů jsou druhořadé. Ani ÚSTR před Foglovou však zákon neporušoval, jen absurdní sazbu 25 Kč za stránku elegantně obcházel. Žádané dokumenty rychle naskenoval jakoby sám pro sebe a pak je mohl obratem zájemcům poskytovat zadarmo. Bylo to uživatelsky přívětivé chování, podle dnešního vedení však narušovalo systematickou, nalajnovanou práci. „Kvůli žádostem jednotlivých badatelů se neskenovalo systematicky, ale nahodile,“ vytýká hermanovcům Benešová. V takovém vidění světa jsou klíčové roční plány digitalizace, nikoliv potřeby nás laiků a nearchivářů.

To, že se převede odbor z ústavu pod archív, považuje Emilie Benešová za obyčejnou organizační změnu: „Zůstanou stejní lidi na stejných místech, u stejných strojů.“

Přesto ty stejné lidi pronásledují obavy, co všechno se může stát, až se v ABS ocitnou. „Co když se ředitelka archívu rozhodne, že teď se bude rok dělat inventura? My budeme mechanicky kontrolovat čísla stránek, a skenovat bude kdo?“ ptá se zaměstnanec ústavu a signatář petice Radek Schovánek.

Sama Emilie Benešová avizuje, že v 30 miliónech dosud naskenovaných stránek je třeba udělat pořádek. Tím se kromě kompletní inventury myslí především dopisování anotací. Dosavadní tempo dvacet tisíc naskenovaných stran denně by v takovém režimu šlo nevyhnutelně dolů. „Bylo by to pomalejší, ale aspoň k něčemu,“ stojí si za svým Benešová.

ÚSTR zatím u každého dokumentu vypisuje jména osob, která jím procházejí, datum narození, archivní signaturu. Nově by se měla vypisovat i témata. Pravda je, že ústav dnes neuspokojí zájemce, jenž si přeje sebrané dokumenty řekněme k severočeskému undergroundu 80. let. Badatel musí znát aspoň pár jmen, přes ně se dostane k dokumentům, které už ho plynule povedou dál a dál. Samozřejmě že dobrá historická knížka taky obsahuje vedle jmenného ještě věcný rejstřík, tady jde ale o čas.

KOVBOJOVÉ VS. DRŽITELÉ KLÍČŮ

Ještě dlouho po Listopadu směly dokumenty StB studovat jen její oběti, a to ještě pouze svůj vlastní svazek. Na tento extrém reagoval extrémně liberální zákon, který dává komukoliv možnost studovat spisy na kohokoliv, a to včetně citlivých osobních informací. A tyto dva vyhraněné názory proti sobě stojí dosud. Z jedné strany parta liberálních kovbojů, z druhé parta držitelů klíčů, které polévá horko při představě, jak se jejich dosavadní poklady nekontrolovatelně šíří po republice na vypálených céděčkách. Mělo by se jim připomenout, že ÚSTR byl zamýšlen jako samoobsluha pro daňové poplatníky, ne jako nějaké archivářské Slušovice.

Držitelé klíčů mají momentálně převahu, neboť se jejich vrozené archivářské sklony protuly s instinkty české levice, která už na téma StB a zločinů komunismu začíná být alergická. Daniel Herman, dnes poslanec za lidovce, vypráví, že svého času mu „významný sociální demokrat z vedení Senátu“ výslovně potvrdil, že umravnit ÚSTR chtějí po ČSSD komunisté.

Jenže tehdy se ještě předpokládalo, že obě levicové strany pohládnou spolu, a nikdo netušil, že komunisty nahradí Babiš s Okamurou.

Navíc platí, že úřad jednou založený dokonce ani partaj, která proti němu v opozici protestovala, po příchodu do vlády už nemá sílu nebo odvalu zrušit. Pro levici bude ÚSTR podobný trn v patě, jakým byl pro pravici ombudsman, lidskoprávní odbor na Úřadu vlády ČR nebo třeba Ústav mezinárodních vztahů. Kovbojové se tedy asi nemusejí bát úplného zániku, „jen“ buzerace, zpomalování jejich práce, škrtů v rozpočtu. O ÚSTR určitě neslyšíme naposledy.

Článek je vybaven trojicí fotografií s titulkem Hlavní aktéři sporu o ÚSTR a popisky:

- PAVLA FOGLOVÁ Ředitelka, která skáče, jak Lidový dům píská
- DANIEL HERMAN Exředitel, který věděl o komunismu své
- NADĚŽDA KAVALÍROVÁ Nepohodlná svědkyně dob totalitních